Søk etter storblålibelle *Orthetrum cancellatum* i Grenland, Telemark i 2018

Kjell Magne Olsen

BioFokus-notat 2018-50

Ekstrakt
Med støtte fra Fylkesmannen i Telemark, har BioFokus undersøkt de to kjente og en del potensielle lokaliteter for storblålibelle *Orthetrum cancellatum* i Telemark. Arten ble gjenfunnet på én av de kjente og på en nærliggende lokalitet, men ellers ikke på de andre undersøkte lokalitetene. De to lokalitetene hadde i 2018 gode bestander av arten.

Nøkkelord
Storblålibelle
Orthetrum cancellatum
Telemark
Grenland
Rødlistearter

Omslag
Storblålibelle Orthetrum cancellatum ved Hytterødbukta i Bamble, Telemark i 2018.
Foto: Kjell Magne Olsen.

ISSN: 1893-2851
ISBN: 978-82-8209-686-7

BioFokus-notat 2018-50

Tittel
Søk etter storblålibelle *Orthetrum cancellatum* i Grenland, Telemark i 2018

Forfatter
Kjell Magne Olsen

Dato
1. november 2018

Antall sider
18 sider

Refereres som
Olsen, K.M. 2018. Søk etter storblålibelle *Orthetrum cancellatum* i Grenland, Telemark i 2018. BioFokus-notat 2018-50. ISBN 978-82-8209-686-7. Stiftelsen BioFokus. Oslo

Publiseringstype
Digitalt dokument (Pdf). Som digitalt dokument inneholder dette notatet "levende" linker.

Oppdragsgivere
BioFokus-prosjekt som er støttet av Fylkesmannen i Telemark (støtte til kartlegging av truete arter)

Tilgjengelighet
Dokumentet er offentlig tilgjengelig.
Andre BioFokus rapporter og notater kan lastes ned fra:
http://lager.biofokus.no/web/Litteratur.htm

BioFokus: Gaustadalléen 21, 0349 OSLO
E-post: post@biofokus.no Web: www.biofokus.no

Bakgrunn

Storblålibelle *Orthetrum cancellatum*, hann til venstre, hunn til høyre. Fotograf: Ove Bergersen. Bildene er hentet fra nettsiden https://www.artsdatabanken.no/Pages/167584.

Storblålibelle (tidligere stor blålibelle), *Orthetrum cancellatum*, ble funnet for første gang i Norge 21. juli 1920, ved Bjørkelangen i Aurskog-Høland, Akershus. To individer ble observert, hvorav den ene var en hunn (Olstad 1922). Senere ble den funnet ved Litjern nær Laget i Tvedestrand, Aust-Agder 26. juni 1932 (Sømme 1937, Artskart; denne ligger dobbelt i Artskart, med den ene prikken feilplassert nær Risør sentrum (stedsnavnet er hos Sømme angitt som "Holt, Laget pr. Risør", men både Holt (tidligere egen kommune) og Laget ligger i Tvedestrand)). Deretter gikk det hele 65 år til arten ble gjenfunnet ved Langangsvannet i Arendal, Aust-Agder 8. juli 1997, da flere larver ble funnet (Dolmen 1998). Ca. ti voksne dyr og noen larver ble iakttatt samme sted 9. juli, og den er også observert gjentatte ganger senere på denne lokaliteten og i Bjørnbudalen like ved (i Artskart ligger åtte registreringer fra perioden 2009–2018, men Dolmen (2011) må tolkes dithen at det også foreligger flere registreringer enn dette). Arten ble dessuten gjenfunnet ved Litjern i Tvedestrand 16. juli 2007 (Dolmen 2011, Artskart). Ellers foreligger fra Halden, Østfold et enkeltfunn ved Ørsjøen 4. juli 2014 (Artskart) og en lang rekke funn ved Enningdalselvas utløpsos i Iddefjorden (i Artskart ligger 21 poster med datoer fra 2007–2018). Én hann ble fanget og fotografert ved Svarød, Aremark, Østfold 24. juni 2008 (Artskart).

I Telemark ble arten først påvist 2. juli 2009, da undertegnete fanget en hann og observerte ytterligere noen hanner i Gårdemma naturreservat i Bamble. Senere er den observert i bekken mellom Øvre og Nedre Haugtjern, Skien 18. juli 2012, hvor en hunn ble fotografert (Artskart), og senest ved Dalsvatn i Sauherad 2. juli 2018, hvor også en hunn ble fotografert (Artskart). Dette siste funnet var ikke kjent for undertegnede da årets feltarbeid ble gjennomført.

Storblålibelle ble en periode regnet som utdødd (Ex) i Norge (Størkersen 1992), men ved rødlisterevisjonen i 1998 (Direktoratet for naturforvaltning 1999) ble den på bakgrunn av de da nylige funnene i Arendal nedjustert til E (Endangered). Fra og med rødlisten i 2006 ble de internasjonale IUCN-kategoriene brukt, og både i 2006 og 2010 sto arten som CR (kritisk truet)(Kålås mfl. 2006, Kålås mfl. 2010). Ved den siste revisjonen, i 2015 (Henriksen og Hilmo 2015), ble status

senket til VU, sannsynligvis på bakgrunn av flere observasjoner i flere fylker de senere årene.

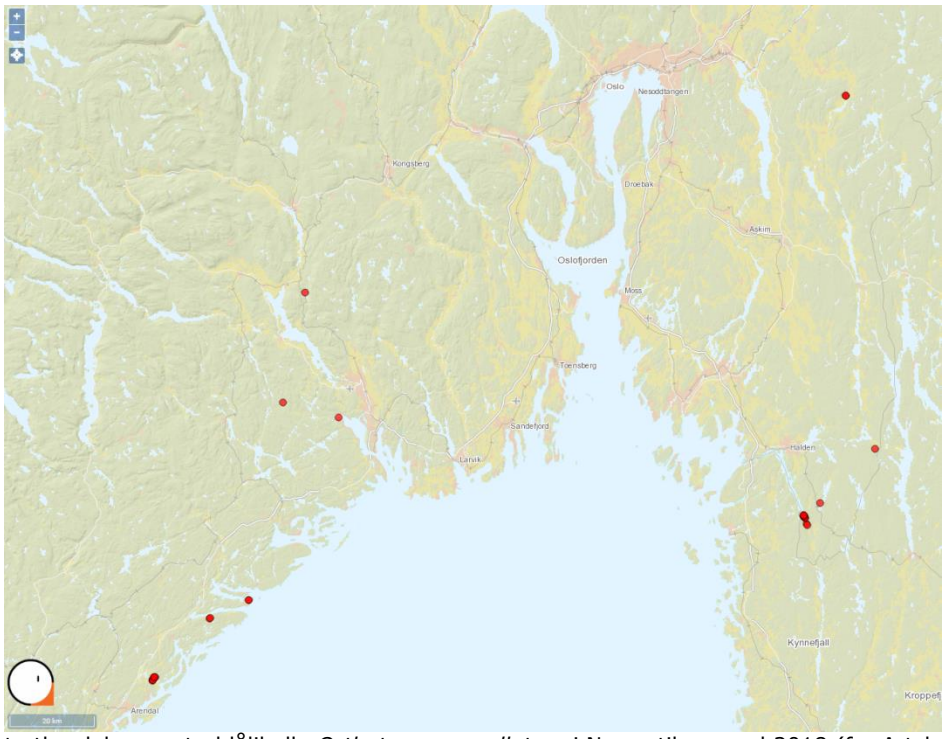

Kjent utbredelse av storblålibelle *Orthetrum cancellatum* i Norge til og med 2018 (fra Artskart).

Ettersom kun to registreringer var gjort i Telemark inntil 2017, ble det ansett som ønskelig å oppdatere kunnskapen om artens status i fylket.

Arten foretrekker steder med store, åpne, solfylte vannflater, hvor det gjerne er sparsomt med helofyttvegetasjon ute i vannet. Det kan imidlertid være partier med tett vegetasjon, som takrørskoger, inne langs breddene. De voksne dyrene setter seg gjerne på berg, steiner og annen naken mark, som sandstrender, sjeldnere på oppstikkende vegetasjon ute i vannet. Det er vanligere å observere hanner enn hunner. Den finnes gjerne i områder med mer eller mindre brakt vann, men kan også finnes langs sakteflytende elver. Larveutviklingen er to- eller treårig, og de voksne flyr oftest i perioden juni–august. Sørover i Europa er dette ofte én av de vanligste øyenstikkerartene.

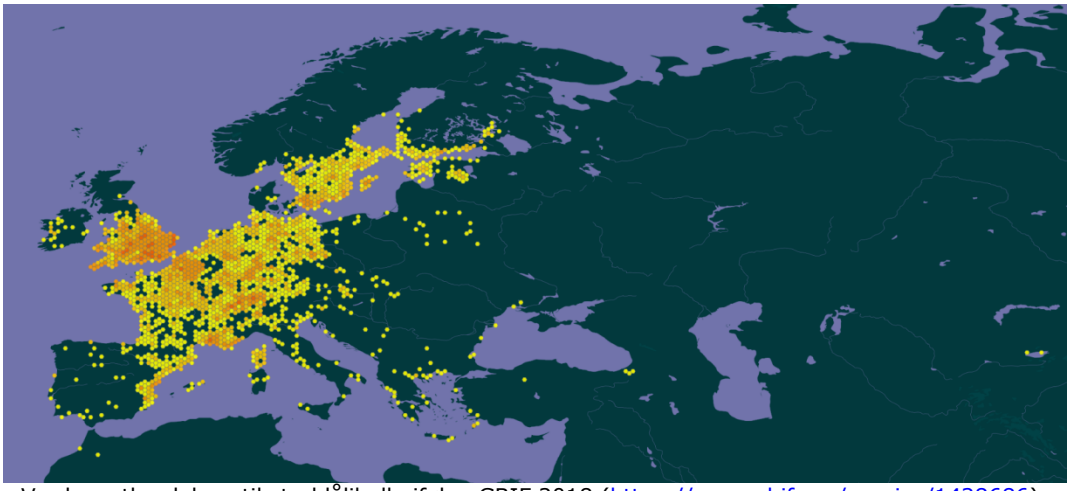
Verdensutbredelsen til storblålibelle ifølge GBIF 2018 (https://www.gbif.org/species/1428686).

Metode

Øyenstikkere kan kartlegges enten som larver (i ferskvann/bakkvann) eller som voksne dyr. I denne undersøkelsen er det kun gjort forsøk på å kartlegge de voksne, og på et tidspunkt som bør være gunstig med hensyn på artens normale flygetid. Feltarbeidet ble utført i perioden 26.–29. juli 2018. På de to lokalitetene arten ble funnet, var det stor aktivitet av både denne og andre arter, og det antas derfor at tidspunktet var godt innenfor artens aktivitetsperiode i 2018. Feltarbeidet tok naturlig nok utgangspunkt i de to på den tiden kjente lokalitetene i Telemark, og ut over dette ble det lett på steder som ble ansett å kunne være brukelige for arten i større eller mindre avstand fra disse (se tabell 1 og karter på de neste sidene). På noen av de undersøkte lokalitetene har både undertegnede og andre kartlagt øyenstikkere tidligere, men uten funn av den aktuelle arten. På lokalitetene ble alle øyenstikkerarter, så langt det var mulig, artsbestemt, enten ved direkte synsobservasjoner, ved bruk av kikkert, eller ved å fange inn individer ved hjelp av sommerfuglhåv, for deretter å bestemme dem i hånd, enten direkte eller ved bruk av håndlupe. Et tjuetalls dyr fra diverse lokaliteter ble samlet inn og bestemt på lab i ettertid.

Tabell 1. Oversikt over undersøkelsesdatoer og lokaliteter i 2018.

Dato	Nr. på kart	Lokalitet	Koordinat (MGRS)	Habitatbeskrivelse
26.07.2018	1	Gårdemma NR	32VNL3040953838	Grunt brakkvannsområde med mudderbunn. Bl.a. takrør og sjøsivaks langs bredden. Enkelte nakne bergknauser.
26.07.2018	2	Hytterødbukta E	32VNL2991853894	Grunt brakkvannsområde med mudderbunn. Bl.a. takrør og sjøsivaks langs bredden. Enkelte nakne bergknauser, også brygge og en liten sandstrand.
26.07.2018	3	Voll, søndre bukt	32VNL2931654074	Liten bukt uten særlige gruntvannsområder, men en liten sandstrand og en brygge. Ingen høyreist vegetasjon. Vindutsatt.
26.07.2018	4	Voll, midtre bukt	32VNL2923354236	Liten bukt uten særlige gruntvannsområder, men en liten sandstrand og en brygge. Ingen høyreist vegetasjon. Vindutsatt.
26.07.2018	5	Rambekkbukta	32VNL2984454799	Liten bukt uten særlige gruntvannsområder, men en liten sandstrand og noen få brygger. Noe høyreist vegetasjon i vest. Vindutsatt.
26.07.2018	6	Skjellbekkbukta	32VNL3060954813	Åpen bukt uten særlige gruntvannsområder. Noe høyreist vegetasjon, inklusive busker og trær. Mindre vindutsatt.
26.07.2018	7	Vest for Røraelvas utløp	32VNL3125054199	Deltaområde bygget opp ved Røraelvas utløp. Store mudderflater rundt hele "neset". En del takrør. Delvis vindutsatt, men sannsynligvis som oftest le på minst én side.
26.07.2018	8	Sibjørntjern, vestenden	32VNL3114153362	Stort tjern med omfattende starrsump- og helofyttbelter i vestenden. Åpent vann uten særlig flytebladsvegetasjon utenfor.
27.07.2018	9	Dammen, sør for Tveithegna	32VNL2868254698	Oppdemmet område nedenfor møtet mellom Kjerrgrassbekken og bekken fra Styggedal, sannsynligvis med betydelig fluktuerende vannstand. En del elvesnelle og annen vegetasjon.
27.07.2018	10	Dam vest–sørvest for Rambekk, sør for Kilebygdvegen	32VNL2812954202	Sterkt gjengrodd dam, eller system av dammer. Svært lite åpent vann mellom et tett teppe av elvesnelle.
27.07.2018	11	Bolvikelva ved Haugen	32VNL2629153724	Sakterennende elv med sand- og grusbunn, stedvis også noe grovere substrat, på undersøkelsesstedet. Grovere substrat og sterkere strømmende vann ovenfor og nedenfor. Godt med vegetasjon langs breddene.
27.07.2018	12	Kilevann sørøst, ved Rennesundvegen	32VNL2525653564	Badeplass med liten sandstrand.
27.07.2018	13	Kilevann sørøst, ved Kilebygdvegen	32VNL2518753312	Gruntvannsområde mellom veien og et par øyer; lite myrområde. En del åpent vann, men også en del flytebladsvegetasjon.

27.07.2018	14	Tjern sør for Solheim	32VNL2400452977	Lite tjern, sannsynligvis opprinnelig indre del av en bukt som nå er avsnørt av veifylling. Omfattende myrområder i vest og sør, men bratt skråning ned fra veien på nordsiden. Noe flytebradsvegetasjon.
27.07.2018	15	Øvre Haugtjern, østenden	32VNL1778255697	Stort tjern med myrområde i nordvestenden, men ellers stort sett uten gruntvannsområder. Noe høyreist vegetasjon i sørøstenden.
27.07.2018	16	Nedre Haugtjern. nordvestenden	32VNL1667156078	Lite tjern med myrområde i østenden. Her også et bekkeutløp og en liten sandflate/sandstrand. Noe flytebladsvegetasjon.
28.07.2018	17	Indre Fesettjern	32VNL3107735817	Lite tjern med omfattende myrområder, særlig i sør og vest. Ingen gruntvannsområder og lite flytebladsvegetasjon
28.07.2018	18	Vissestadtjenna, sørsiden	32VNL3349137475	Større tjern med i all hovedsak helt åpen vannflate, men med tett vegetasjon av takrør og annen høyreist vegetasjon langs det meste av breddene.
28.07.2018	19	Vinjekilen NR	32VNL3870539802	Brakkvannspoll omgitt av takrør og ellers omfattende strandengarealer med mudderflater utenfor.
28.07.2018	20	Stokkevannet, vest for Lomholmen	32VNL3897244397	Stor innsjø med en del større eller mindre takrørskoger i-spedd nakne bergknauser. Kun mindre arealer med gruntvann eller sandstrender.
28.07.2018	21	Stokkevannet, sørvest for Lomholmen	32VNL3894744181	Nokså åpen bukt i større innsjø, med rik og høyreist vegetasjon langs breddene. Også en god del flytebladsvegetasjon ute i bukten.
29.07.2018	22	Børsesjø, nær fugletårnet	32VNL3529264948	Stor innsjø med svært rik vegetasjon, både langs breddene og ute i vannet. Omfattende takrørskoger og mye flytebladsvegetasjon.
29.07.2018	23	Fjærekilen, i østenden	32VNL3112061131	Gruntvannsområde med mudderflater innerst i stor bukt i sørenden av meget stor innsjø. Mye vegetasjon langs breddene og noe ute i vannet. Lite eller intet nakent berg eller brygger.

Deler av undersøkelsesområdet, mellom Vollsfjorden og Nedre Haugtjern. Lokalitet 1 og 15 er de fra tidligere kjente lokalitetene for storblåibelle i Telemark. Se ytterligere forklaring under kartet på neste side.

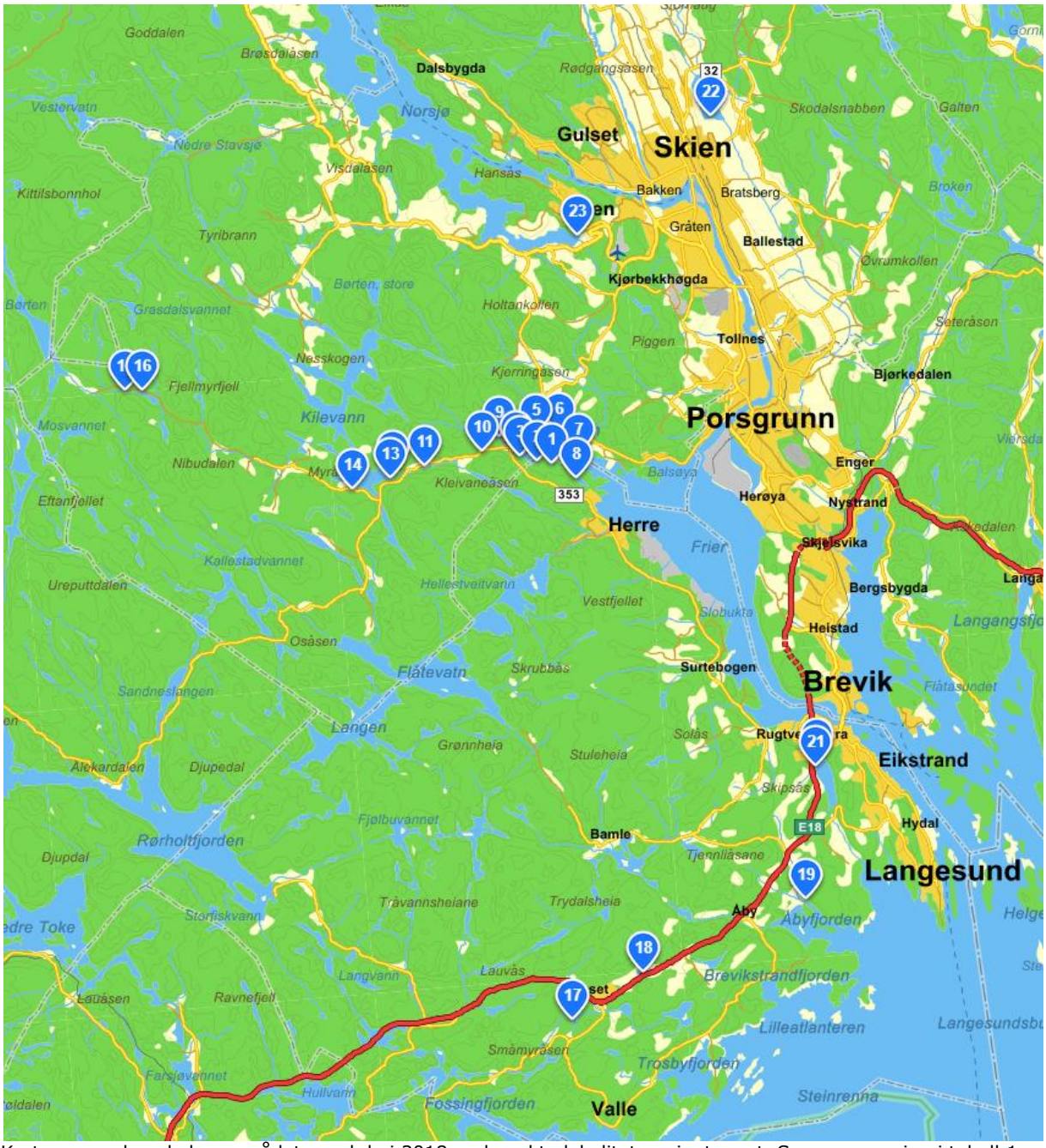

Kart over undersøkelsesområdet, med de i 2018 undersøkte lokalitetene inntegnet. Se nummerering i tabell 1. Kartet er laget ved hjelp av www.kart.gulesider.no.

Nedenfor følger noen bilder fra noen av lokalitetene som ble undersøkt i 2018. Noen av dem har også blitt undersøkt tidligere, og i noen tilfeller er det benyttet bilder som ble tatt ved disse anledningene. Nummerering følger tabell 1 og kartene like over her.

1 Gårdemma NR

Flyfoto over området. Fra https://kart.finn.no/.

2 Hytterødbukta E

Flyfoto over området. Fra https://kart.finn.no/.

8 Sibjørntjern (bilde fra 2009)

9 Dammen

10 Dam vest–sørvest for Rambekk (øverste bilde er fra 2018, nederste fra 2004; en ser at området er betydelig mer gjengrodd med elvesnelle nå enn tidligere)

11 Bolvikelva (bildene viser småblålibelle *Orthetrum coerulescens*)

15 Nedre Haugtjern

17 Indre Fesettjern (første bilde er fra 2009, de to øverst på neste side fra 2018)

18 Vissestadtjern (de to øverste bildene er fra 2009, det nederste fra 2018)

20/21 Stokkevannet (bilde fra 2009)

22 Børsesjø (bilde fra 2004)

23 Fjærekilen

Ca. 40 cm lang gjedde utenfor gullduskvegetasjon innerst i Fjærekilen.

Resultater

Storblålibelle ble funnet kun på to nærliggende lokaliteter, Gårdemma NR og Hytterødbukta, i 2018. Disse lokalitetene ligger ca. 500 meter fra hverandre, og en må anta at individer utveksles mellom buktene. Ellers var det ingen tegn til storblålibelle, selv om det også var godt med øyenstikkere på vingene i mange av de andre undersøkte lokalitetene. Småblålibelle ble funnet et par steder, bl.a. ved Nedre Haugtjern, hvor storblålibelle ble registrert i 2012. Totalt ble 18 av Norges 49 øyenstikkerarter registrert under feltarbeidet. Den mest interessante av disse, i tillegg til storblålibelle, var en gulflekkmetallibelle *Somatochlora flavomaculata* (VU) fra Indre Fesettjenna. Denne arten er funnet minst én gang tidligere i Telemark, men har generelt få funn (ca. 50 ifølge Artskart) i Norge. Utbredelsen er i hovedsak sammenfallende med storblålibellens, men de har nokså ulik økologi, så dette er sannsynligvis tilfeldig.

Både i Gårdemma og Hytterødbukta ser det ut til å være gode bestander av storblålibelle. Sannsynligvis var inntil rundt ti hanner på vingene samtidig på begge lokalitetene. Forholdene for egglegging ser også ut til å være bra i begge buktene, og det er god grunn til å tro at bestandene her er stabile (Hytterødbukta ble ikke undersøkt i 2009, da arten først ble påvist i Gårdemma, men den har sannsynligvis vært også her hele tiden).

Strengt tatt viste kun et fåtall av de øvrige undersøkte lokalitetene seg å være særlig aktuelle som ynglelokaliteter for storblålibelle. Fjærekilen ser bra ut, og muligens er det brukbart også ved Røralvaes utløp. Øvrige deler av Vollsfjorden og Frierfjorden ble vurdert ut fra både flyfoto og direkte observasjoner i felt eller fra bil under feltarbeidet til å ikke inneholde særlig lovende lokaliteter. Hvorvidt de to lokalitetene hvor enkeltindivider har vært observert inne i landet (i 2012 og i 2018) er aktuelle som ynglehabitat, er usikkert. Ved Nedre Haugtjern, som ble besøkt i 2018, var det i beste fall suboptimale forhold (og ingen storblålibeller ble observert).

Noe tid ble også brukt på å registrere eller samle inn invertebrater fra andre grupper. Av disse kan nevnes bladtegen *Teratocoris antennatus* (NT) som ble funnet i Gårdemma NR. Langs Svanvikvegen mellom Gårdemma/Hytterødbukta og Voll ble det funnet almestjertvinge *Satyrium w-album* (VU), mørk rutevinge *Melitaea diamina* (VU) og praktgullbasse *Gnorimus nobilis* (NT).

Almestjertvinge, praktgullbasse og mørk rutevinge.

Oppsummering/konklusjon

En kan trekke noen konklusjoner fra denne undersøkelsen.
1) Gårdemma naturreservat, hvor storblålibelle først ble oppdaget i Telemark utgjør, sammen med den nærliggende Hytterdøbukta, høyst sannsynlig et levested med en stabil bestand av arten. Bestanden i begge buktene så ut til å være bra på undersøkelsestidspunktet i 2018.
2) Øvrige deler av Vollsfjorden/Frierfjorden ser ut til å være mindre egnet for storblålibelle, muligens med unntak av arealene i tilknytning til Røraelvas utløp på nordsiden av Vollfjorden (men arten ble ikke registrert her på en litt vindfull dag i 2018).
3) Andre undersøkte lokaliteter både i brakkvann og ferskvann ser ut til å være lite egnete som ynglelokaliteter for arten, muligens med unntak av gruntvannsområdene innerst i Fjærekilen. Det er stor usikkerhet omkring hvorvidt de to innlandslokalitetene hvor arten er påvist kan være aktuelle som ynglelokaliteter (kun én av disse ble vurdert i felt i 2018, da den andre ikke var offentliggjort på det tidspunktet).

Referanser

Artskart 2018. https://artskart.artsdatabanken.no/app/#map.

Direktoratet for naturforvaltning 1999. Nasjonal rødliste for truete arter i Norge 1998. Norwegian Red List 1998. – DN-rapport 1999-3. (161 s.)

Dolmen D. 1998. *Orthetrum cancellatum* (L.) (Odonata) rediscovered in Norway. – Fauna Norvegica Serie B 45 (1–2): 114–115.

Dolmen D. 2011. http://www2.artsdatabanken.no/faktaark/Faktaark210.pdf

Henriksen S. og Hilmo O. (red.) 2015. Norsk rødliste for arter 2015. https://artsdatabanken.no/Files/13973/Norsk_r_dliste_for_arter_2015_(PDF).

Kålås J.A., Viken Å. og Bakken T. (red.) 2006. Norsk Rødliste 2006 – 2006 Norwegian Red List. – Artasdatabanken. Norge. (415 s.)

Kålås J.A., Viken Å., Henriksen S. og Skjelseth S. (red.) 2010. Norsk rødliste for arter 2010. The 2010 Norwegian red list for species. – Artasdatabanken. Norge. (480 s.)

Olstad O. 1922. Bemerkninger om Norges odonater. – Nyt. Mag. Naturvidensk. 60: 99–104.

Størkersen Ø.R. 1992. Truete arter i Norge. Norwegian red list. – DN-rapport 1992 - 6. (89 s.)

Sømme S. 1937. Zoogeographische Studien über norwegische Odonaten. – Avh. norske Vidensk.Akad. 12: 1–133 + 23 pl.

BioFokus er en ideell stiftelse som skal tilrettelegge informasjon om biologisk mangfold for beslutningstakere, samt formidle kunnskap innen fagfeltet bevaringsbiologi. BioFokus ønsker å bidra til en kunnskapsbasert forvaltning av norsk natur.

En kunnskapsbasert forvaltning forutsetter god dokumentasjon av de arealene som skal forvaltes. BioFokus legger derfor stor vekt på feltarbeid for å sikre oppdaterte og relevante data om botanikk, zoologi, økologi, samt avgrensning og verdisetting av områder.

Høy kompetanse er en forutsetning for å kunne registrere og presentere biologisk mangfold-data på en god måte. BioFokus sine medarbeidere er derfor godt skolert innenfor en rekke artsgrupper og har en bred økologisk forståelse for de ulike naturtypene som de arbeider med, det være seg skog, kulturlandskap eller ferskvann. Digitale verktøy som databaser, GIS og bilde-behandling er viktige redskaper i vårt arbeid for å anskueliggjøre naturverdier på en best mulig måte.

Stiftelsen utgir to digitale rapportserier som heter BioFokus-rapport og BioFokus notat,
http://www.biofokus.no/Publikasjoner/publikasjoner.htm

Gaustadalléen 21
0349 OSLO
Org.nr: 982 132 924
post@biofokus.no
www.biofokus.no

ISSN 1893-2851
ISBN 978-82-8209-686-7

BioFokus-notat 2018-50